

НОВАТА ЦЕНЗУРА – НА КРЪСТОПЪТ

Мариана Атанасова

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Трансформациите в сферата на комуникациите предизвикаха промени и в теоретичните подходи за изучаване на цензурата. Доминиращата либерална концепция е критикувана от най-различни позиции. Конкуриращите се парадигми все още не са излъчили нов комплексен подход за изучаване на цензурата. Именно тази конкурентна схватка е обект на нашето изследване.

Ключови думи: нова цензура, репресия, държава, дискурс.

Въведение

Живеем в мрежовото общество. Революцията на информационните и комуникационните технологии ни осигури непрестанна циркулация на информация от безброй източници, свързани в глобалната световна мрежа. На пръв поглед нищо не може да спре всепроникващия информационен поток. Свободата на словото е достигнала такива измерения, каквито не е имало никога преди.

Разбира се, тази картина е твърде идилична, за да бъде вярна. Стремещът да се контролират и „оформят правилно“ информационните потоци, е стар вероятно колкото човешката комуникация. Този стремеж също преживява своите технологични революции и днес е жив и модерен, както е жива и неговата най-разпознаваема форма – цензурата.

Тази осъвременена и технологично актуализирана цензура днес се нарича „нова цензура“ и много изследователи се опитват да разкрият нейния нов и предимно положителен образ.

Методология на изследването

Теоретичните подходи за изследване на цензурата може да бъдат разделени на две групи – исторически подходи и политико-философски подходи.

Резултати

Историците на цензурата се оказват по-консервативни в приемането на новите концепции, дефиниращи цензурните норми. Тези концепции имат тенденция да разширяват обхвата на цензурата, така че тя да обхване голям дял от практики и структури, които

оформят съдържанието на комуникацията [1]. Повечето историци на цензурата се стремят да защитят традиционния смисъл на понятието, тъй като се опасават, че свръхразширяването на обхвата, т.е. т.нар. „нова цензура“, ще доведе до размиване на смисъла на понятието „цензура“. Подобни опасения са основателни. В преобладаващата доскоро парадигма цензурата представлява изключително репресивна намеса в т.нар. „свобода на словото“, която се предприема от представители на религиозни институции или държавата.

Историческото развитие на тази концепция до наши дни напълно оправдава този концептуален модел.

Въпреки че няма синтетични теоретични текстове, излагащи системно теорията на новата цензура, някои принципи, залегнали в основата на този подход, може да се открият.

Основното прозрение на теориите за новата цензура е, че тя не е изключително негативна, репресивна и занимаваща се със забрани, а е продуктивна сила, създаваща нови форми на комуникация и нови жанрове на речта. Теоретиците на новата цензура все пак правят уговорката, че „продуктивен“ не означава непременно „благотворен“, но не и непременно „вредоносен“. В това отношение показателен е Мишел Фуко със своето произведение „История на сексуалността“, том 1, тъй като в това произведение се твърди, че викторианската цензура по отношение на сексуалността всъщност представлява подбуждане към дискурс [2]. Новите теоретици на цензурата генерализират това твърдение и се опитват да покажат други форми на репресия като подбуждане към дискурс.

Теоретиците на новата цензура променят основните действащи лица на процеса, наречен „цензура“. Традиционните разбирания за цензурата се фокусират върху действията на държавата, държавните институции или Църквата, а новите теории описват цензурата като дифузно явление с множество участници, включително условия, отношения, принципи, които действат като ефективна цензура. Тези безлични форми на цензура може да се основават на културни особености, икономически отношения, политически условия. В полза на това твърдение Пиер Бурдийо излага аргумента, че автоцензурата и други безлични форми на цензура са по-мощни и значими от формалната цензура [3].

На мястото на дихотомията „свобода на словото – цензура“ новите теории предлагат концепцията за цензурата като необходима и присъща част на комуникацията.

Новите теории за цензурата са странна симбиоза между либералната концепция за цензурата и нейната марксистка критика. Либералната концепция разглежда цензурата като външна,

принудителна и репресивна сила. Цензорите са външни за комуникационния процес и използват принуда, за да ограничат обмена на идеи и информация, които образуват свободната обществена комуникация. Подобна концепция очевидно се корени в историческите процеси на вековни опити на европейските интелектуалци да се избавят от намесата на Църквата и държавата. Тъй като в основата на либералната мисъл стои разделянето на легитимното управление от господството на произвола, цензурата се дефинира като принудителен процес. Външният контрол върху формата и съдържанието на комуникацията се означава като цензура само когато включва принуда и насилие. Като такава цензурата представлява действие, нарушаващо естествените комуникационни права на индивидите. В най-реакционната си форма, т.нар. „превантивна цензура“, изискваща одобрение преди публикуване, цензурата започва да губи популярност през XIX век. Репресивните мерки срещу авторите след публикуването на цензурирани текстове са друга форма на принуда. Дори когато не се прилагат такива открити форми на репресия, има средства, които действат като цензура – например икономическа принуда.

Докато в класическата либерална теория цензурата е добре структуриран феномен, не е такава положението със свободата на словото. Дефинирането на цензурата като изрично репресивен механизъм поставя извън рамките на теоретичното разглеждане структурите, които контролират производството и разпространението на текстове. Тъй като либералната теория разглежда пазарните отношения като договорености между формално равни субекти, някои форми на регулиране, включващи частни участници, като работодатели, корпорации, потребителски групи, може ефективно да се разглеждат като цензура, без да се разглеждат като принудителни. Това прави либералната концепция за цензурата уязвима, особено след XIX век.

Нищше отбелязва, че структурните сили могат да упражняват ефекти, подобни на цензурата [4]. Пазарът, според неговите твърдения, може да предложи стимули не само на речта, но и на избирателното мълчание.

Основната критика на либералната концепция за цензурата идва отляво, от философи, близки до марксизма. Тяхната гледна точка не оспорва в по-голямата му част разбирането за цензурата като външно репресивно действие за контролиране на мисълта.

Според разбиранията на философите марксисти обаче цензурата е поставена в нов контекст, който по същество отрича либералната представа, че извън цензурата съществува „свобода на словото“. Един

от основните спорни проблеми между либералната и марксистката концепция за цензурата е тясното фокусиране на либералното движение върху държавната принуда. Въпреки че държавата действа като репресивна сила и в марксистката теория, там тя не го прави за сметка на гражданското общество, а по-скоро по негово желание. Марксистките теоретици смятат, че държавата не изпълнява централната роля на външна принудителна сила, а е само проява на социалните противоречия в сферата на производството. Управляващите класи заменят държавите като агенти на господството и техните инструменти вече са не само репресията, но и манипулацията и мистификацията [5], [6].

Марксисткият философ Антонио Грамши със своята теория за хегемонията доразвива схващането, че държавната репресия се допълва от конструктивни форми на идеологическо въздействие, като контрол върху образованието, връзки с формално независими органи на печата и господство на интелектуалците в гражданското общество. По този начин се подчертава, че ако държавата действа чрез директни репресии, то интелектуалните съюзници на управляващата класа упражняват хегемония [7].

Опирайки се на работите на Грамши, Луи Алтюсер развива концепциите за репресивни държавни апарати и идеологически държавни апарати. Репресивните държавни апарати според него включват полицията и военните. Институциите на цензурата също са част от този апарат. В повечето случаи идеологическите държавни апарати действат независимо от държавата и осигуряват съгласието, необходимо са поддържането на социалния ред [8]. Според Алтюсер човекът като субект е резултат от социални процеси, а не е даденост. Следователно идеологическите структури упражняват контрол, като произвеждат определени субекти, съобразени с концепцията на управляващите в конкретен исторически момент.

Основният извод от марксистките теории за идеологията е, че поддържането на властта става чрез положителен контрол върху производството на знания в обществото, а не чрез репресии, които, макар и съществуващи, са маргинални в мащаба на социума.

Базирайки се на изследванията на Грамши и Алтюсер, Фуко развива концепция за новата цензура, където марксисткият фокус върху класата е изместен към по-локализираните системи за контрол и регулация, които не употребяват явна репресия. Възгледите на Фуко за цензурата съответстват на неговата концепция за властта, че макар властта да действа репресивно, това не е нейният основен начин на действие.

Изводи/Дискусия

Един от фундаменталните моменти в новите теории за цензурата е, че официалната цензура обикновено е ненужна, но въпреки това е съществена резервна мярка, когато структурната цензура се провали. Спорно е твърдението на тези теоретици, че държавната цензура въздейства предимно върху производството, а не върху разпространението на цензурирания контент. Това твърдение е било валидно, когато основните средства за комуникация са били множество печатни издания, върху които трудно се управлява тотален контрол. Съвременното развитие на средствата за комуникация обаче постави контрола върху разпространението на информацията в ръцете на няколко мегакорпорации, които поради характера на своята дейност са се сраснали с държавата. Особено показателни в този смисъл са неотдашните примери по време на предизборната президентска кампания в САЩ, която противопостави Доналд Тръмп и Хилари Клинтън, както и последващото явно цензуриране и редактиране на вече действащия президент от социални мрежи като Туитър.

Посочените примери са интересни не само с това, че доказват съществуването на корпоративна цензура, и то именно в нейния репресивен „класически вариант“, но и с това, че обект на тази цензура може да бъде дори действащият президент на Съединените американски щати.

Теоретиците на новата цензура извеждат на преден план структурните, психологическите, пазарните отношения, за да разширят понятието „цензура“ с производни като „автоцензура“. Очевиден е техният стремеж чрез свръхразширяване на понятието „цензура“ и подчертаване на положителните въздействия, които новата цензура упражнява, като формира нов дискурс и нови форми на речта, да дискредитират класическото понятие за цензурата, или най-малкото, да го обявят за отживяло времето си.

Разбира се, всяка теория се създава в конкретен исторически период. Както либералните, така и марксистките и новите теории за цензурата отразяват борбата за управление на информационните потоци в конкретен исторически момент, с конкретни средства за масова информация. Съществуващите теоретични обобщения в голямата си част са създадени преди епохата на интернет и това обяснява защо част от техните концепции не съответстват на днешните реалности. Съвременните теории за новата цензура обаче нямат това оправдание. Основния подход, който създателите на теориите за нова цензура предлагат, е още по-голямо разширяване на полето на изследваните обекти, структури и отношения, които

въздействат на информационния поток. Трябва да отбележим, че е възможен и друг подход за рedefиниране на новата цензура – изследването на нови възможности и форми на репресия, както и идентифицирането на нови „агенти“, действащи като цензори.

Заклучение

Посочените по-горе примери от американската действителност показват ясно, че класическата „репресивна“ цензура съществува, макар че главно действащо лице днес в нея са корпорациите, а не държавата. Фактът, че цензурата има нов имидж и нови технологични възможности, не я прави по-малко опасна от преди. Дали изследователите ще успеят да разкрият новата ѝ същност, или ще се загубят в разширяващото се понятие на новата цензура, е въпрос, който засега остава открит.

References/Литература

1. **Darnton**, Robert. *Censors at Work: How States Shaped Literature*. New York: W.W. Norton & Company, 2014.
2. **Foucault**, Michel. *The History of Sexuality. Volume 1: An Introduction*. New York: Vintage Books, 1990, p. 17.
3. **Bourdieu**, Pierre. *Language and Symbolic Power*. Transl. John B. Thompson et al. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991.
4. **Nietzsche**, Friedrich. *Human, All Too Human: A Book for Free Spirits*. Transl. Marion Faber et al. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1996, p. 164.
5. **Bunn**, Mathew. Reimagining repression: new censorship theory and after. – In: *History and Theory*, 2015, 54 (1), pp. 25–44.
6. **Palashev**, Nikolay, Stoyan **Denchev**. *Комunikatsionna mistifikatsia i ideologemnite interpretatsii*. – В: *Проблеми на obshtestvenata komunikatsia*. Sofia: Za bukвите – O pismenehy, 2017.
[Палашев, Николай, Стоян Денчев. *Комуникационна мистификация и идеологемните интерпретации*. – В: *Проблеми на обществената комуникация*. София: За буквите – О писменехъ, 2017.]
7. **Gramsci**, Antonio. *The Gramsci Reader: Selected Writings, 1916–1935*. New York: New York University Press, 2000, p. 306.
8. **Althusser**, Louis. *Lenin and Philosophy, and Other Essays*. Transl. Ben Brewster. New York: Monthly Review Press, 1972, p. 150.

За автора

Мариана Атанасова е главен асистент и преподавател в катедра „Обществени комуникации“, УниБИТ. Магистър от УниБИТ по „Издателски бизнес и електронни технологии“ и магистър от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ по „Корпоративно управление“. Преподава дисциплините „Комуникационно насилие“, „Комуникационна сигурност“, „Комуникационни техники и технологии при медии“.

За контакт с автора: m.atanasova@unibit.bg

THE NEW CENSORSHIP – AT THE CROSSROADS

Mariana Atanasova

University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: Transformations in the field of communications have caused changes in theoretical approaches to the study of censorship. The dominant liberal concept has been criticized from a variety of perspectives. Competing paradigms have not yet suggested a new comprehensive approach to the study of censorship. This competitive fight is the subject of our study.

Keywords: new censorship, repression, state, discourse.

About the author

Mariana Atanasova is senior assistant, has been a lecturer at the Department of Public Communications, ULSIT. She has a Master's degree from ULSIT in Publishing Business and Electronic Technologies and a Master's degree from "Paisii Hilendarski" University of Plovdiv in Corporate Governance. She teaches courses like Communication Violence, Communication Security, Communication Techniques and Technologies in Media.

To contact the author: m.atanasova@unibit.bg